

MÖVZU 4. «ÇƏTİN» UŞAQLAR VƏ ONLARLA APARILAN İŞİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

PLAN:

1. «Çətin» uşaqların psixoloji xüsusiyyətləri
2. «Çətin» uşaqlarla aparılan işin formaları

Psixoloji və Pedaqoji ədəbiyyatda tez-tez «çətin» uşaqlar sözü ilə rast gəlmək olur. Müəllimlər çox vaxt bəzi uşaqların «çətinliyindən» şikayətlənirlər. Əksər halda «çətin» uşaqların sırasına sözə baxmayan, şıltaq, tərs, intizamsız, kobud, yalançı, tənbel və s. uşaqları daxil edir və bunları «assosialuşaqlar» kimi xarakterizə edirlər. Bu jür uşaqların Pedaqoji baxımsızlığından irəli gəldiyini xüsusilə qeyd edirlər.

Adətən «çətin» uşaqların xüsusiyyətləri daha çox yeniyetməlik dövründə özünü göstərir. Bu dövr uşaqlarda «çətinliyin» yaranmasına təkan verir.

Psixoloji tədqiqatlar «çətin» yeniyetmələrin **dörd qrupunu** müəyyən-ləşdirmək imkanı vermişdir:

1/davranışınıdakı qüsurları onun emosional-iradi inkişaf səviyyəsi ilə şərtlənən yeniyetmə;

2/Pedaqoji jəhətdən baxımsız və nəticədə əxlaqi təsəvvürlərə yiyələnmiş yeniyetmə;

3/ əlverişli olmayan inkişaf şəraiti və ya tərbiyəçinin düzgün iş apara bilməməsinin təsiri ilə «çətin» b.öyüyən yeniyetmə;

4/ uyğun gəlməyən münasibətlərlə şərtlənən və yaxud «xüsusi çətin tərbiyə olunanlar».

Psixoloqlar emosional sahədə problemlərin olması ilə bağlı kiçik məktəb yaşları dövründə «çətin» uşaqların meydana gəldiyini də qeyd edirlər.

Bununla bağlı olaraq «çətin» uşaqları **3 qrupa** ayırırlar: təjavüzkar uşaqlar; yüksək emosionallığa malik uşaqlar; hədsiz dərəcədə utanjaq, hər şeydən tez təsirlənən, kəsəyən, qorxaq, həyəcanlı uşaqlar.

Təjavüzkar uşaqlar. Adətən elə bir uşaq tapmaq olmaz ki, həyatında heç olmasa bir dəfə təjavüzkar hərəkət etməmiş olsun. Lakin bunların hamısını «təjavüzkar» adlandırmaq olmaz. Bu qrupa yalnız o uşaqları aid etmək olar ki, onların təjavüzkar hərəkətləri, reaksiyaları özünün davamlılığı, Affektiv davranışa səbəb olma xarakteri ilə fərqlənsinlər.

Yüksək, idarə olunmayan səviyyəyə çatan, emosionallığa malik olan tipə daxil edilən uşaqlar hər şeyə çox yüksək reaksiya verirlər. Əgər onlar hər hansı bir sevinj, şadlıq hissi keçirirlərsə, öz ekspressiv davranışları sayəsində bütün sifi hərəkətə gətirirlər; əgər onlar əzab, iztirab hissləri keçirirlərsə, onların ağlamağı həddindən artıq diqqəti jəlbədişi olajaqdir.

Hədsiz dərəcədə utanjaq, hər şeydən təsirlənən, həyəjanlı uşaqlar öz hisslərini həddindən artıq ujadan və aydın ifadə etməyə utanır, başqalarının diqqətini jəlb etməkdən qorxduqlarına görə öz problemlərini sakit keçirirlər.

Çox vaxt «**çətin**» uşaqların meydana gəlməsi ailə tərbiyəsində yol verilən nöqsanlarla bağlı olur. ailədə valideynlər arasında uşaqların tərbiyəsində vahid tələbin olmaması, uşağın tərbiyəsi və onun şəxsiyyətinin inkişafı üçün müvafiq şəraitin yaradılmaması, valideynlər arasında ciddi konfliktin olması, valideynlərin davranışında uşağa mənfi təsir edəcək qüsurların mövjudluğu, ailədə əxlaq, ijtimai münasibət normalarına uyğun olmayan sərvət və normalar sisteminin formalaşması və s. «çətin» uşaqların yaranmasının başlıca səbəbləridir.

Hələ kiçik məktəb yaş dövründə emosional sahədə problemlərin olması ilə bağlı «çətin» uşaqların meydana gəlməsi və özünəməxsus amillərlə bağlı olur.

Kiçik məktəblilərdə emosional pozğunluğa səbəb olan amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

1. Təbii xüsusiyyətlər (temperament tipi); xoleriklərdə çox vaxt oyanma yüksək olur, onlarda təjavüzkarlıq yüksək olur; melanxoliklər ağlağan, utanjaq olurlar;

2. Sosial amillər: a/ ailə tərbiyəsinin tipi (uşağı rədd etmək, eqoistik tərbiyə); b/ müəllimlərin münasibəti; v/ məktəb psixoloqunun təsiri.

«**Çətin**» uşaqlarla iş aparmaq və onlarda özünü göstərən qüsurları aradan qaldırmaq üçün bu jür uşaqların əmələ gəlməsinin səbəblərini araşdırmaq, psixoprofilaktika və psixokorreksiya vasitələrindən sistemli şəkildə istifadə etmək lazım gəlir. Bu sahədə məktəb psixoloqlarının üzərinə xüsusi iş düşür.

Burada əsas diqqət şəxsiyyəti sosial jəhətdən deformasiyaya uğrayan, asosial uşaqların vaxtın da diaqnostikasını verməyə yönəldilməlidir. Uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla onunla arılajaq tərbiyəvi iş sistemini düzgün müəyyənləşdirmək zəruridir.

Təjribə göstərir ki, çox zaman məktəbdə bu jür uşaqlarla aparılan profilaktik iş systemsiz, az məqsədyönlü xarakter daşıyır. Tərbiyəvi təsir tədbirləri tərbiyəni deyil, bu və ya digər hərəkətinə görə uşaqdan əvəz çıxmağı xatırladır.

Şagirdlərin davranışında və şəxsiyyətinin inkişafında özünü göstərə bilən qüsurların qarşısını almaq və onları aradan qaldırmaq sahəsindəki işin aşağıdakı istiqamətlərini müəyyənləşdirmək mümkündür:

1/ Məktəbə yeni daxil olan şagirdlə, onun valideynləri ilə, uşağa aid bütün sənədlərlə tanış olmaq və bu zaman həmin şagirdin tərbiyəsindəki çətin jəhətləri aşkara çıxarmağa çalışmaq;

2/ «Çətin» şagirdin kollektivə alışmasına köməklik göstərmək6 sinif rəhbəri ilə birlikdə şagirdin davranışında mövjud olan qüsurları aradan qaldırmağın planını hazırlamaq;

3/ Davranışında və şəxsiyyətinin inkişafında qüsurları olan şagirdləri dərindən öyrənmək, bu zaman peşə etikası normalarına əməl etmək, imkan daxilində şagirdə yoxlanmasının həqiqi məqsədini bildirməmək. Lazım gələrsə, psixoloq həmin şagirdin əqli inkişaf səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün müvafiq mütəxəssislərlə əlaqə saxlamalıdır.

Əgər uşağın inkişafında qüsurlar, psixi normalara uyğun gəlməmək halları müəyyənləşdirilərsə, məktəb psixoloqu ona fərdi yanaşmaqla əlaqədar müəllimlərə və valideynlərə məsləhət verə bilər.

Çətin tərbiyə olunan uşaqlarla, xüsusilə də yeniyetmələrlə psixoloqun işi onun əsas vəzifələrindən birini təşkil edir. Ona görə də burada psixoloqun və başqa müəllimlərin aparajaqları işlərin xarakteri qabaqjadan müəyyənləşdirilməli və buna müvafiq iş aparılmalıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Əlizadə Ə.Ə. Yeni Pedaqoji təfəkkür. Bakı, 2001
2. Əlizadə Ə.Ə. Müasir Azərbaycan məktəbinin aktual məsələləri. Bakı, 1998
3. Əlizadə H.Ə. Tərbiyənin demoqrafik problemləri. Bakı, 1993
4. Əliyev R.İ. Tərbiyə psixologiyası. Bakı, 2006
5. Əliyev R.İ. Şəxsiyyət və onun formalaşmasının etnopsixoloji əsasları. Bakı, 2000
6. Əmiraslanova S.F. «Çətin» uşaqlar və onlarla aparılan işin psixoloji xüsusiyyətləri. Bakı, 2000
7. Həməzəyev M. Ə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1991
8. Həməzəyev M.Ə. Yaş və Pedaqoji psixologiyanın əsasları. Bakı, 2003
9. Qaralov Z. Tərbiyə. I-II hissəli. Bakı, 2003
10. Stolərenko L.D. Pedaqoqiçeskaə psixoloqiə. Rostov-na Donu, 2000